

Rapport 2010:99

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Provgropar vid Hospitalsmuseet i Vadstena Kvarteret Birgitta 7

RAÄ 21
Kv Birgitta 7
Vadstena stad och kommun
Östergötlands län

Mats Magnusson

Provgropar vid Hospitalsmuseet i Vadstena

Kvarteret Birgitta 7

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning.	4
Syfte	6
Metod och dokumentation	7
Resultat	7
Referenser	8
Tekniska uppgifter.	9

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
A V D E L N I N G E N F Ö R A R K E O L O G I

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

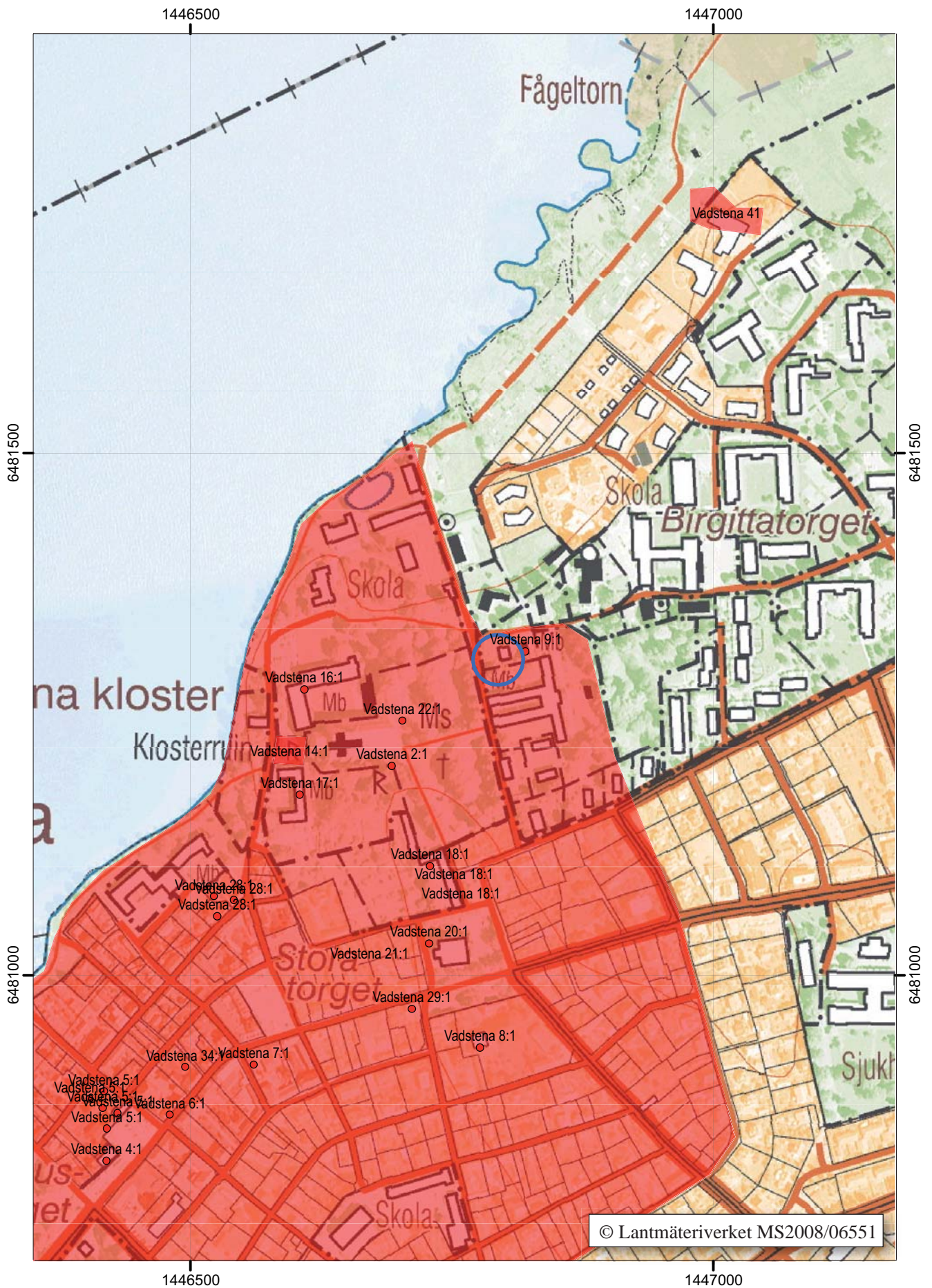
Sammanfattning

Den 20 oktober 2010 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Den föranleddes av att två provgropar skulle grävas i anslutning till Hospitalsmuseet för att utröna hur sättningsskador på byggnaden uppkommit. Hospitalsmuseet ligger i kv Birgitta 7 inom Vadstena medeltida stadsområde (RAÄ 21) i Vadstena kommun, Östergötland. Arbetet utfördes på uppdrag av Arkitektkontor à la Rydberg.

Totalt grävdes tre provgropar då man även ville göra ett borrhprov. I provgroparna framkom grundmurar, kulturlager, del av rustbädd i timmer och en stenläggning. Inga fynd tillvaratogs.

Mats Magnusson
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan, blad 084 69 med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde den 20 oktober 2010 en arkeologisk förundersökning, i form av schaktningsövervakning, i samband med grävandet av provgropar vid Hospitalmuseet i Vadstena stad och kommun. Totalt undersöktes ca 3,6 m² schakt.

Den arkeologiska förundersökningen utfördes efter beslut från Länsstyrelsen Östergötland. Uppdragsgivare var Arkitektkontor à la Rydberg som också svarade för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för den arkeologiska förundersökningen och utformningen av rapporten var undertecknad.

Områdesbeskrivning

Inom Vadstena stadsområde är spår efter förhistoriska lämningar sparsamma. Lösfynd från stenåldern har påträffats inom området, men i sådan omfattning att de hittills tolkats som tappade eller ditförda föremål. Öster om staden har brandgravar från äldre järnålder undersökts och söder och sydost om staden finns ett gravfält samt ett par gravar från yngre järnåldern

(Karlsson 2008). På klosterkyrkogården finns en runsten, vars ursprungliga placering är osäker. Den s.k. ”Vadstenabrakteaten”, en guldrakteat från folkvandringstid, har även den en osäker proveniens.

Orten Vadstena omtalas i de skriftliga källorna första gången år 1268. Där fanns då ett betydande kungligt gårdskomplex med en palatsbyggnad. Gården donerades av kung Magnus och drottning Blanka år 1346 för byggandet av heliga Birgittas klosterstiftelse (Fritz 2000:59ff). I samband med klosteretableringen började staden växa fram och den fick sina stadsprivilegier år 1400. Palatset och området kring det undersöktes på 1950- och 1960-talen. Vid undersökningarna påträffades lämningar som tyder på att det funnits äldre träbebyggelse på platsen. Bland fynden fanns ett engelskt mynt daterat till 978-1016 e Kr (Stibéus 2000:45ff).

Ett hundratal meter söder om kungsgården låg sockenkyrkan S:t Per. Kring år 1830 revs den senmedeltida gotiska kyrkan men dess torn fick stå kvar. Idag ingår det i byggnaden Rödtorner (Hasselmo 1982). Rester efter en äldre romansk stenkyrka har påträffats vid flera arkeologiska undersökningar.

Figur 3. De två provgroparna längs Hospitalmuseets SSÖ fasad. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

År 2006 framkom en runristad gravhäll (tidigkristet gravmonument) vilket kan tyda på att det funnits en kyrka på platsen redan på 1000-talet, sannolikt en föregångare till den romanska stenkyrkan (Lundberg i manus).

Hospitalsmuseibygnaden, som uppfördes på 1750-talet, är beläget inom ett område som på 1705 års karta benämns "Hospitalsgrunden med des gård". Strax öster om Hospitalsmuseet ligger Mårten Skinnarens hus (RAÄ 9) som är ett av landets bäst bevarade senmedeltida bostadshus. Byggnaden är uppförd i tegel och är två våningar hög med välvd källare i markplan. Huset ingick i det sjukhus och härbärge för sjuka, fattiga, vanföra och pilgrimer som Mårten Skinnare lät uppföra på tomter han år 1519 erhållit av klostret. Från år 1521 finns ett intyg från biskop Hans Brask att Mårten Skinnare och Lars Petersson stiftat ett kapell i S:t Pers kyrkomur och ett sjukhus.

Mårten Skinnarens sjukhus och stadens helgeandshus, vilket var beläget vid Storgatan, slogs samman år 1532 och kom därefter att bedriva sin verksamhet vid Lastköpingsgatan under benämningen hospital (Haselmo 1982, Söderström 2000).

I närområdet har det under klostertid funnits ett antal gårdar. Exakt var dessa legat är idag okänt. Mest omtalat är "Susenborg", vilken på senare tid tolkats som klostrets skeppsgård. Denna bör ha legat inom den med tiden kända och lokaliserade Susenborgshagen. Även den omtalade "Fiskaregården", "Syslmannagården" och tjänstehjonens gård bör rimligtvis ha legat någonstans i närområdet.

Åtminstone under senmedeltiden har en stadsdel, benämnd "Laglösaköping", varit belägen öster om klostret. Dess exakta lokalisering och utbredning är okänd. Rimligtvis ska den sökas öster om Susenborgshagen och Hospitalet. I äldre forskning har "Laglösaköping", i möjlig egenskap av s k "Köpingeort", framställts som en eventuell föregångare till Vadstena (Kjellberg 1917:203).

I närområdet har en medeltida tegelugn och bebyggelse dokumenterats arkeologiskt. Lämningarna påträffades 1961 i samband med anläggandet av en park i anslutning till en av Birgittasjukhusets byggnader. En redogörelse för den arkeologiska undersökningen är publicerad av Iwar Andersson 1967 och läget för fyndplatsen 1970, i en senare publikation. Ett antal arkeologiska observationer finns också från schaktningsövervakningar som gjorts i området i samband med ledningsgrävningar. Flera av dessa har påvisat förekomst av kulturlager och möjliga byggnadslämningar (se t ex Feldt 1994; Feldt 2009; Tagesson 1988 och där anförda ref).

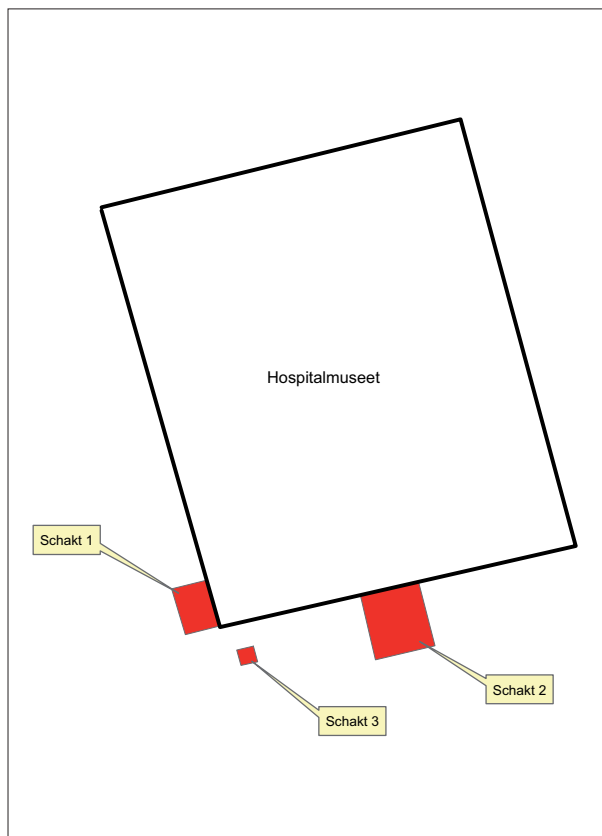
Syfte

Syftet med förundersökningen, som genomfördes i form av en schaktningsövervakning, var att tillse att fast fornlämning berördes i så liten omfattning som möjligt. Fornlämningar som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Målet var att resultatet skulle kunna kopplas till tidigare undersökningar och därigenom ge en utökad och fördjupad kunskap om det aktuella området.

Till undersökningen knöts följande frågeställningar:

- Hur har området brukats innan den nuvarande byggnaden uppfördes? Finns det lämningar som tyder på odling? Finns det spår efter byggnader och/eller kulturlager?

Resultatet från förundersökningen skulle även kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Figur 5. Schaktplan över de tre provgroparna.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes som en schaktningsövervakning i samband med att provgroparna grävdes. Totalt grävdes tre provgropar om totalt ca 3,6m²/3,0m³. Den tredje provgropen tillkom då man önskade göra ett borrhov intill byggnadens SSV hörn. Provgroparna som varierade i storlek och djup grävdes skiktvis med maskin och påträffad stenbeläggning handgrävdes. Den arkeologiska förundersökningen dokumenterades i form av digitalfotografering och beskrivning. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.

Resultat

Provgrop 1 grävdes intill Hospitalmuseets SSV hörn och var ca 1,2 x 0,8 m stort och 0,8 m djupt. Byggnadens grundstenar kunde följas ner till ca 0,65 m djup där en rustbädd i timmer vidtog och under denna framkom den naturliga undergrunden i form av beige-grå lera. Från grunden och ca 0,6 m ut fanns en

grusfylld nedgrävning, troligtvis en dränering, ned till ett djup av ca 0,5 m. Området utanför nedgrävningen bestod, under ca 0,2 m gårdsgrus och torv, av ett homogent kulturlager innehållandes enstaka större sten i storleken 0,2-0,3 m i diam.

Provgrop 2 öppnades mitt för byggnadens SSÖ fasad och var ca 1,6 x 1,6 m stort och 1,0 m djupt. På ca 0,25 m djup påträffades en vällagd stenbeläggning (sannolikt en stenlagd gårdsplan) i schaktets SSÖ del, vilken lämnades orörd. Stenbeläggnings siktades ca 0,5 m ut från byggnaden vilket kan vara resultatet av att byggnadens entré tidigare var belägen här eller så har den grävts bort vid något senare tillfälle. Området mellan byggnaden och stenbeläggnings bestod av omrörda kulturlager under gårdsgrus.

Hospitalmuseets grundmur var här bättre konstruerad än i Provgrop 1, med jämnare stenstorlek och bättre passning. Vid 1,0 m djup framkom den beige-grå leran som är undergrund men ingen rustbäddskonstruktion kunde noteras. Möjligen är det så att rustbädden ligger mer centrerad under grundmuren och att den därför inte kan konstateras då schaktnings-

Figur 6. Provgrop 1 vid Hospitalmuseets SSV hörn. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

Figur 7. Provgrop 2 med stenbeläggning. Foto Mats Magnusson, ÖLM.

en endast följde muren lodrätt ner. Mellan grundmurens understa stenar och undergrundens lera kunde ett ca 0,15 m tjockt, grått kulturlager skönjas.

Provgrop 3 grävdes för att man här ville göra ett borrhov och därför behövdes inte schaktet göras större än 0,4 x 0,4 m och 0,4 m djupt. Det kunde konstateras att stenbeläggningen från Provgrop 2 även sträckte sig till denna provgrop men den fick kvarligga och borrhovet togs innanför i det område som innehöll omrörda kulturlager.

Referenser

- Fritz, B. 2000a. Det medeltida Vadstena. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000. Red. Göran Söderström.
- Hasselmo, M. 1982. Vadstena. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer. Rapport. Medeltidsstaden 36. Stockholm.
- Karlsson, E. 2008. Gravar på Galgebergsgärdet. Kv Cisternen 6, Vadstena stad och kommun. Östergötlands länsmuseum, rapport 2008:105. Linköping.
- Lundberg, A. (i manus). Kyrkorna kring Rödornet i Vadstena. Östergötlands länsmuseum, rapport. Linköping.
- Rudbeck, G. 1987. Medeltida kulturlager med byggnadslämningar. Kv Borgmästaren 10, Vadstena. Arkeologisk undersökning. Riksantikvarieämbetet, rapport.
- Stibeus, S. 2000. Vadstena före staden. I: 600 år i Vadstena. Vadstena stads historia från äldsta tider till år 2000. Red. Göran Söderström.
- Tesch, S. 1981. Kv Borgmästaren nr 12, Vadstena, Östergötland. Provundersökning. Riksantikvarieämbetet, rapport.
- Register över kvarstående medeltida byggnader (BR)
Stadsarkeologiskt Register (SR)
- Lantmäteristyrelsens kartarkiv, LMS, akt D121-1:4. Stadsplan 1705.

Tekniska uppgifter

Kvarter	Birgitta 7
Stad och kommun	Vadstena
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	RAÄ 21
Ekonomiska kartans blad	084 69 (8E 6j Vadstena)
Koordinater	X 6481301, Y 1446798
Koordinatsystem	RT90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning, schaktningsövervakning
Länsstyrelsens dnr	431-18679-09
Länsstyrelsens handläggare	Carin Claréus
Länsstyrelsens beslut	2009-11-20
ÖLM dnr	447/09
ÖLM projektnr	531024
Uppdragsgivare	Arkitektkontor à la Rydberg
Kostnadsansvarig	Arkitektkontor à la Rydberg
Projektledare	Mats Magnusson
Rapportarbete	Mats Magnusson
Fältarbetstid	2010-10-20
Totalt undersöktes	Ca 3,6 m ² och 3,0 m ³
Fynd	-
Foto	Digitala
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	
Grafisk form	
Grafik	Mats Magnusson
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2010:99 © Östergötlands länsmuseum

Den 20 oktober 2010 utförde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning. Den föranleddes av att två provgropar skulle grävas i anslutning till Hospitalsmuseet för att utröna hur sättningskador på byggnaden uppkommit. Hospitalsmuseet ligger i kv Birgitta 7 inom Vadstena medeltida stadsområde (RAÄ 21) i Vadstena kommun, Östergötland.

Totalt grävdes tre provgropar då man även ville göra ett borrhov. I provgroparna framkom grundmurar, kulturlager, del av rustbädd i timmer och en stenbeläggning. Inga fynd tillvaratogs.